

POLOZAPOMENUTÉ

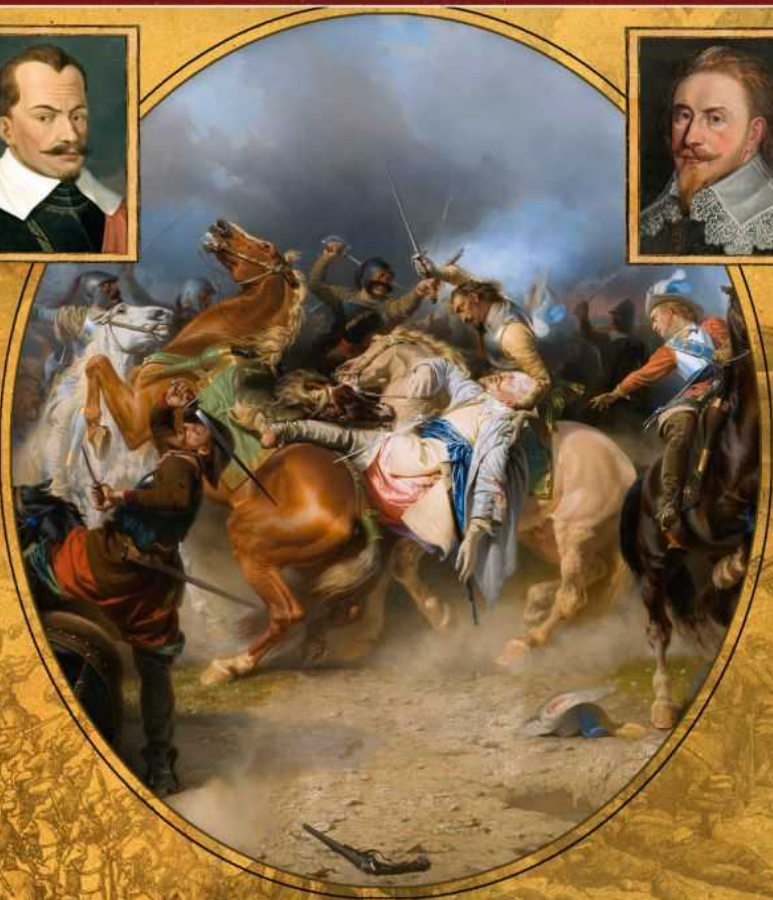


VÁLKY

RADEK FUKALA

# VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY  
KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA



# VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY  
KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA



RADEK FUKALA

# VÁLKY LVA SEVERU

VÍTĚZSTVÍ A PROHRY KRÁLE GUSTAVA II. ADOLFA



NAKLADATELSTVÍ  
EPOCHA

# Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií  
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,  
Univerzita Pardubice)

Copyright © Radek Fukala, 2022

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2022

Drawings © Martin Ďásek, 2022

Photos © archiv autora, europeana.eu, Library of Congress, New York  
Public Library, Rijksmuseum Amsterdam, Statens Historiska  
museer, Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0049-0 (print)

ISBN 978-80-278-1125-0 (ePub)

ISBN 978-80-278-1126-7 (mobi)

ISBN 978-80-278-1127-4 (pdf)

# OBSAH

|                                                |           |
|------------------------------------------------|-----------|
| <b>Poděkování</b>                              | <b>11</b> |
| <b>Poznámka k jazykové podobě názvů a jmen</b> | <b>12</b> |
| <b>Předmluva</b>                               | <b>14</b> |
| <b>Gustík Křivonoska</b>                       | <b>17</b> |
| Neklidné dědictví                              | 17        |
| Temný odkaz předků                             | 24        |
| Povaha a osobní zrání Lva severu               | 32        |
| Námluvy a trampoty kapitána Garse              | 42        |
| Veselá společnost                              | 44        |
| Hohenzollernská krasavice                      | 45        |
| Problémy a překážky u braniborského dvora      | 47        |
| Zklamané naděje                                | 52        |
| Sestra „zimního krále“                         | 55        |
| Braniborské zásnuby                            | 56        |
| Cesta za ženichem na sever                     | 57        |
| Malé domácí neštěstí                           | 59        |
| Nedůstojná královská vdova                     | 62        |
| Král a kancléř                                 | 64        |
| Říšská rada, stavové a nový sněmovní řád       | 69        |
| Administrativní a soudní reformy               | 78        |
| Změny ve školství                              | 83        |
| Neúspěšný pokus o vznik generální konzistoře   | 85        |
| Transformace švédské ekonomiky                 | 87        |
| Švédské vojenské reformy                       | 91        |
| Všeobecné vojenské odvody                      | 92        |
| Organizace královské armády                    | 95        |
| Volání po vojenských uniformách                | 99        |
| Vojenské právo a disciplína                    | 101       |
| Nová taktika a výcvik armády                   | 104       |
| Válečná flotila                                | 112       |

|                                                                  |            |
|------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Nezkrotný Vizigót</b>                                         | <b>119</b> |
| Kalmarská válka (1611–1613)                                      | 119        |
| Vyhlášení války                                                  | 119        |
| Příčiny konfliktu                                                | 121        |
| Pád kalmarské pevnosti                                           | 125        |
| Muž činu a jeho lest u Kristianopelu                             | 127        |
| Karlova výzva na souboj                                          | 129        |
| Královská volba                                                  | 131        |
| Topící se král                                                   | 133        |
| Zimní kampaň 1612                                                | 134        |
| Švédská ztráta Älvsborgu                                         | 136        |
| Záchrana Stockholmu                                              | 140        |
| Knäredský mír                                                    | 142        |
| Dánský slavný triumf a švédské trauma                            | 146        |
| Za carskou korunou (1610–1617)                                   | 147        |
| Slibná vláda Borise Godunova a počátek smuty                     | 147        |
| Plíživá vnitropolitická krize a tajemná carevičova smrt v Ugliči | 151        |
| Domnělé panovníkovy hříchy a boží trest                          | 153        |
| Lžidimitrij                                                      | 154        |
| Krvavé pokračování zlých časů                                    | 158        |
| Šujského spojení se švédskými Vasovci                            | 160        |
| Šujského pád a jednání o novém kandidátovi                       | 164        |
| Švédská kandidatura                                              | 171        |
| Konec smuty a švédské požadavky                                  | 174        |
| Směr Pskov                                                       | 177        |
| Stolbovský mír                                                   | 181        |
| Gustavova korunovace                                             | 186        |
| Livonská válka (1617–1626)                                       | 188        |
| Malá radziwiłłovská válka                                        | 190        |
| Polsko-turecká válka jako předstupeň války livonské              | 196        |
| Riga – první slavné vítězství Lva severu                         | 199        |
| Další zkoušky ohněm v Pobaltí                                    | 207        |
| <b>Švédský sled'</b>                                             | <b>209</b> |
| Vylodění v Pilavě a počátek pruské války 1626–1629               | 209        |
| Polský nástup                                                    | 216        |
| Švédské manévry a vojenská základna na viselském břehu           | 220        |

|                                                                |            |
|----------------------------------------------------------------|------------|
| Velké střetnutí: Gniew (Mewe)                                  | 222        |
| Převaha švédské palby                                          | 225        |
| Thurnova livonská pomoc                                        | 230        |
| Druhé střetnutí pod Gniewem                                    | 232        |
| Rozdrcení obávaných polských husarů                            | 235        |
| Příprava na třetí dějství střetnutí                            | 237        |
| Zmatek na bojišti                                              | 240        |
| Švédské vítězství a velká porážka husarské jízdy               | 242        |
| Drásavá kampaň v roce 1627                                     | 248        |
| Švédsko-polská válka v Prusku a Pomoří                         | 248        |
| Taktika polního korunního hetmana                              | 248        |
| Oxenstiernův operační plán                                     | 251        |
| Utopená ofenziva na Visle                                      | 254        |
| Obležený Puck                                                  | 256        |
| Drtivá prohra v Hammersteinu                                   | 258        |
| Incident u Helské kosy                                         | 263        |
| Válka Gustava Adolfa se Stanislavem Koniecpolským              | 265        |
| Nelítostná bitva u Dirschau (Tczewu)                           | 267        |
| Bitva u Oliwy – první námořní vítězství polské válečné flotily | 270        |
| Předehra námořního střetnutí                                   | 270        |
| Polská protiopatření                                           | 272        |
| První fáze námořního střetnutí                                 | 274        |
| Solen Sjuncker! – Solen se potápí!                             | 279        |
| Epilog ve vodách Gdaňského zálivu                              | 281        |
| Švédská kampaň roku 1628                                       | 283        |
| Tak krvavou lázeň jsem ještě nezažil ...                       | 287        |
| Poslední pruská polní bitva – Trzciano 1629                    | 289        |
| Altmarské příměří roku 1629                                    | 295        |
| <b>Sněžný králík a německá apokalypsa</b>                      | <b>303</b> |
| Stralsundská předehra                                          | 303        |
| Operační plán královského stanu                                | 315        |
| Švédský nástup na pomoranském předmostí                        | 317        |
| Úder na dolní Odře                                             | 322        |
| Frankfurt nad Odrou, klíč k obsazení Slezska                   | 324        |
| Krvavé magdeburské běsnění                                     | 328        |

|                                            |            |
|--------------------------------------------|------------|
| Švédské vítězství u Werbenu                | 333        |
| Široké pole u Lipska                       | 338        |
| Rozmístění vojsk a taktika                 | 340        |
| Počátek velkého střetnutí                  | 345        |
| Zmatek v saských řadách                    | 347        |
| Hornův úspěšný manévr                      | 348        |
| Císařské ztráty a slavné švédské vítězství | 350        |
| Triumfální tažení do nitra Říše            | 352        |
| Poslední rok života Lva severu             | 357        |
| Hornův bamberský problém                   | 361        |
| Výprava k Dunaji a vítězství u Rainu       | 363        |
| Poziční klání v předpolí Norimberka        | 372        |
| Podzimní mlha nad Lützenem                 | 378        |
| Potyčka u říčky Rippach                    | 379        |
| Počátek bitvy                              | 381        |
| Pappenheimští                              | 385        |
| Poslední rozhodnutí švédského krále        | 388        |
| Nerozhodné střetnutí                       | 389        |
| Zvěst o lützenské tragédii                 | 390        |
| <b>Epilog: Nový Augustus?</b>              | <b>401</b> |
| <b>Rodokmeny</b>                           | <b>408</b> |
| <b>Chronologie vybraných událostí</b>      | <b>413</b> |
| <b>Tabulka vojenských hodnotí</b>          | <b>423</b> |
| <b>Poznámky k pramenům a literatuře</b>    | <b>424</b> |

# ŠVÉDSKÉ KRÁLOVSTVÍ ZA VLÁDY GUSTAVA II. ADOLFA

|                                                                                  |                                          |
|----------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------|
|  | území Švédského království               |
| SMÅLAND                                                                          | švédské kraje                            |
| LIVONSKO<br>1629                                                                 | územní zisky za vlády Gustava II. Adolfa |
| 1 Västermanland                                                                  | 2 Närke                                  |



*Věnováno památce mých kamarádů  
Macieje Serwańskiego, Jiřího Stibora a Vladimíra Wolfa.*

# PODĚKOVÁNÍ

Jsem nesmírně vděčný řadě osob za jejich dlouholeté povzbuzování a podporu. Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem zahraničním přátelům za nezištnou obětovavost při mých výzkumných cestách a za odbornou spolupráci. V posledním období jsem diskutoval a debatoval s Blankou Karlsson, Bogusławem Czechowiczem a Waławem Gojniczkem. Zvláštní díky bych chtěl vyslovit za nejrůznější komentáře k textu a věcné připomínky Janu Haladovi, Martinu Kolářovi, Václavu Kučerovi, Ondřeji Tikovskému a Marku Vařekovi. Kromě toho děkuji za účinnou pomoc při přípravě ikonografického materiálu Lukáši Slámovi, Janu Peerovi a Bohumíru Němcovi. S pocitem nesmírné vděčnosti vyslovuji tímto poděkování za stylistické úpravy, jazykové postřehy a opravy Lucii Vidmar. V tomto směru jsem také zavázán za kontrolu celého textu Šárce Slavíkové. Dík patří lidem z Nakladatelství Epoque, kteří – stejně jako u mých dalších knih – odvedli výbornou práci.

# POZNÁMKA K JAZYKOVÉ PODOBĚ NÁZVŮ A JMEN

Při psaní geografických názvů dává autor knihy přednost české formě (např. Krakov, Varšava, Štrasburk, Elbink, Královec), obdobně je tomu u jmen některých protagonistů (např. Heřman Wrangel, Julius Jindřich Sasko-Lauenburský); důsledně pak u bývalých příslušníků české, moravské a slezské stavovské obce (např. František Bernard Thurn, Maxmilián Teufel). Většinu švédských jmen přebíráme buď v původní verzi, anebo v ustálené podobě (např. čes. Kristýna/šv. Kristina). Polská křestní jména píšeme česky, ale šlechtické predikáty polsky (např. Kryštof Radziwiłł, Stanisław Żółkiewski). V textu jsou také historická území psána podle původní české podoby: Livonsko, Kuronsko, Prusy, Ingrie. Ruské názvy a jména samozřejmě přepisujeme v latině. U některých polských názvů a jmen jsou zase ponechány znaky tak typické pro polštinu: nosovky (ą, ę) ł, ż, w a spřežky sz, cz; ve švédštině zase např. samohláska å, či v dánštině samohlásky æ nebo ø. Nepřekládáme některé pojmy (např. hetman, smuta, utskrivning), protože se jedná o svěbytné a specifické dobové termíny.

Pruské a pomořanské lokality na území dnešního Polska uvádíme podle polského úředního názvu, aby se čtenář rychleji orientoval na dnešní mapě (například Braniewo/n. Braunschberg, Frombork/n. Frauenburg, Tolkmicko/n. Tolkemit, Pasłęk/n. Preußisch Holland). Jen místa bitev a střetnutí uvádíme podle původní německé verze (např. Hammerstein/p. Czarne, Dirschau/p. Tczew). U míst, která byla pod švédskou správou, ponecháváme původní švédskou variantu (např. Åbo/fin. Turku, Nöteborg/n. Schlüsselburk/rus. Orěšek). V pobaltských zemích dáváme přednost zase původním německým a švédským názvům (např. Wallhof/pol. Walmojza/lot. Valle; Kokenhausen/lot. Koknese, šv. Kokenhusen; jen někde píšeme počestěle např. Birže/pol. Birže/lit. Biržai). Při prvním výskytu zeměpisného pojmu jsou v závorce uvedeny další jazykové verze, včetně dnešního úředního názvu. Některá jména však stále kolísají mezi např. polskou podobou a počestělým tvarem. Tím také zůstává otázka přepisu vlastních jmen a geografických názvů nadále otevřená, protože žádná jednotná a závazná pravidla pro něj dosud neexistují.

*Jsou to jen chudí švédští a finští selští pacholci, od pohledu nuzáci, mizerně oblečení, ale bít se umějí, a já věřím, že si zakrátko opatří i lepší šaty.*

Z projevu Gustava II. Adolfa k Västmanlandskému pluku  
v červnu 1626 před Pilavou

## PŘEDMLUVA

Švédský král Gustav II. Adolf, příslušník dynastie Vasa, smělý vojevůdce a jedinečný politik, se už ve své době těšil přízvisku *Lev severu*. Zvláště mezi protestanty došla pověst hrdého, cílevědomého, energického, inteligentního a zbožného panovníka uznání, nepřiměřené slávy a nekritické glorifikace. Jeho názorovi odpůrci a katoličtí protivníci jej zase nemilosrdně obviňovali z nenasytné ctižádosti a svévole; v neposlední řadě byl v záplavě pamfletů a satirických letáků často osočován z uzurpátorství a tyranie. Velký vladař a vynalézavý válečník, který upoutal pozornost téměř celé evropské veřejnosti, byl tedy svými souputníky adorován i nenáviděn. Lze tohoto nejznámějšího a nejdůležitějšího skandinávského monarchu jednoznačně zařadit a objektivně zhodnotit? Pro historika je dodnes nesnadné vůči této výrazné postavě zaujmout nezaujatý postoj a překonat všeobecně uznávané názory a některé neměnné soudy. Mnozí autoři Vasových životopisů podávají téměř idealizovaný obraz jeho mnohých úspěchů, jichž během své krátké, ale dramatické a dynamické vlády dosáhl. Už proto, že každá doba má své stereotypy a pohledy k vykreslení tohoto rozhodného válečného hrdiny a neohroženého bojovníka.

Historik Henrik O. Lunde dokonce označil všechny švédské vladaře 17. století za válečnickou dynastii, která ovládla takřka

celé baltské pobřeží. Sám Gustav II. Adolf zdědil po svém otci Karlovi IX. hned tři války: s Dánskem, moskevským státem a Polsko-litevskou unií. Po celou svou kariéru musel nepokojně putovat od jednoho evropského bojiště k dalším místům ozbrojeného střetnutí, řešit nakumulované mocensko-politické problémy a usměrňovat agresivní chování sousedních vladařů a jejich velmocenské zájmy. Poučil se však z mnohých nezdarů a jako vynikající vojenský organizátor a stratég zreformoval, takticky zdokonalil a úspěšně zmodernizoval švédskou armádu, která u všech zahraničních pozorovatelů budila značný respekt. V tomto ohledu měl také neobvyklé štěstí: doma i na zahraniční scéně ho totiž aktivně podporoval proslulý a velice schopný kancléř Axel Oxenstierna. Ten vedle krále disponoval neomezenými pravomocemi jak v prosazování švédského velmocenského politického programu, tak ve finančních, hospodářských a správních otázkách. Oba politikové se ve svých cílech vzácně shodovali a obzvláště toužili po jednom – založit ve Skandinávii silnou a pevnou vasovskou monarchii. Jednalo se o tak přitažlivou politickou vizi, že v ní ještě po panovníkově smrti Švédsko dále pokračovalo.

O Gustavu II. Adolfovi a jeho skutcích lze psát různým způsobem. Na rozdíl od literárního umělce písíčího historický román s právem na neomezené dotváření a fantazii je odborný historik ve svém řemesle limitován dokumentárním materiálem. A právě dostupné archivní prameny a staré tisky vždy určují a usměrňují výběr ústředních protagonistů, jejichž charaktery a osudy zrcadlí tragédii válečných konfliktů dramatického 17. století. Především tento aspekt mě vedl k pokusu sepsat nesčetná střetnutí oné vzdálené doby, kterými vasovský panovník prošel a osobně je vedl. Má ještě smysl se v českém prostředí zabývat švédskou korunovanou hlavou, jež šikovně míchala kartami jak na politické scéně, tak na vojenském poli? Odpověď zní: ano! Vždyť na kolbišti třicetileté války

mu byl důstojným soupeřem Albrecht z Valdštejna a v královském hlavním stanu se objevila celá řada zajímavých příslušníků českého pobělohorského exilu.

Tato kniha si neklade za cíl odborně popsat veškerou královskou činnost či vědecky analyzovat jeho válečné operace. Nechce být ani příručkou strategie a taktiky slavného vojevůdce, který se nesmrtelně zapsal do historie raného novověku. Ve vyprávění o válkách Gustava II. Adolfa se pokouším vyložit cíle a motivy, o jaké švédská politika usilovala na šachovnici spleťtých evropských problémů. Chtěl bych přístupnou a srozumitelnou formou představit švédského krále a „ochránce náboženských svobod“ pokud možno věcně a správně. Za těchto okolností však musím vzít v úvahu i jeho nedostatky a rozporuplná jednání, kterou moderní historikové (například Nils Ahnlund, Johannes Paul, Marcus Junkelmann, Jörg-Peter Findeisen, Günther Barudio, Zbigniew Anusik, Sveker Oredsson, Peter Englund a zejména Michael Roberts) podrobili objektivní kritice. Laskavému čtenáři však nechci tyto názory předem podsouvat, neboť jen on uváží přednosti a vady švédského krále a v neposlední řadě zhodnotí i jeho válečná vystoupení. Na následujících stránkách se především vypráví o podstatě, úspěších a tragédii válek *Lva severu*, který jim obětoval většinu svého života a také za ně nesl plnou zodpovědnost.

*V Ústí nad Labem 8. listopadu 2021*

# GUSTÍK KŘIVONOSKA

## NEKLIDNÉ DĚICTVÍ

Od počátku prosince roku 1594 očekávala rodina vévody Karla ze Södermanlandu (1550–1611) příchod nového potomka. Šťastná událost se nakonec odehrála 19. prosince 1594 na stockholmském zámku. Vévodově manželce Kristýně Holštýnsko-Gottorpské (1573–1625) se narodil vytoužený prvorozený syn, který při křtu dostal jména po svých slavných dědech, Gustav a Adolf. Pyšný otec tehdy napsal: „Devátého se narodil můj syn Gustafwus Adolff, nech mu, Bůh Všemohoucí, dá lásku, slávu a úctu a také štěstí v jeho věčné duši, a nám jako rodičům nebývalou radost, narodil se mezi sedmou a osmou ráno.“ Originální zápis se kombinací švédštiny a němčiny může na první pohled zdát podivný, ale v daném období se u švédského panovnického dvora běžně psalo a mluvilo oběma jazyky.

V žilách dítěte sice pulzovala krev vasovských předků, ale nikdo z přítomných upřímně nepředpokládal, že by se narodil budoucí švédský panovník. V tomtéž roce, kdy vévodova rodina přivítala na svět Gustava Adolfa, se na švédské politické scéně odehrálo několik zcela zásadních událostí. Nejprve se v Uppsale 1. února 1594



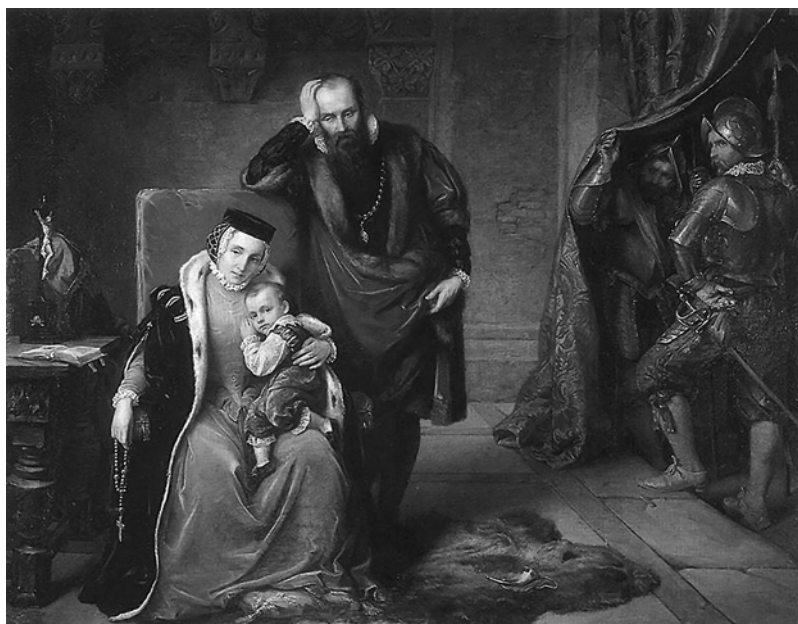
*Kristýna Holštýnsko-Gottorpská,  
matka Gustava II. Adolfa.*

C. IX  
R. S.



Švédský král Karel IX.

Ulrich Carlsson  
Richard Flinck och  
Karl Gustaf Wulff



*Jan III. s rodinou. Malý Zikmund, jehož drží matka v náručí, se později stane švédským a polským králem.*

konal slavnostní pohřeb švédského krále Jana III. (1537–1592), který zemřel již 17. listopadu 1592 ve své stockholmské rezidenci. O několik dní později, 19. února, byl v uppsalské katedrále slavnostně korunován švédským králem Zikmund III. Vasa (1566–1632), který do své rodné vlasti připlul v podzimních dnech předchozího roku se svou manželkou Annou Habsburskou (1573–1598), a to z Polska, aby převzal vládu po svém zesnulém otci. Než se stal švédským panovníkem, byl od roku 1587 zvoleným polským králem. Tyto historické události měly charakter mezinárodního významu, protože na obou březích Baltského moře vznikla rozsáhlá vasovská personální unie, jež mohla mocensky a politicky zasahovat do vývoje v severovýchodní části evropského kontinentu.

Již od počátku švédsko-polského svazku začínalo být zřejmé, že zájmy obou státních útvarů nepůjde skloubit. Rekatolizační a absolutistické snahy Zikmunda III. vyvolávaly mezi stavy ve švédském luterském prostředí oprávněné obavy a odpor. Do čela opozice se postupně propracoval mladší bratr zesnulého švédského krále a Zikmundův strýc, vévoda Karel Södermanlandský (česky též Sudermanský). Během korunovačních oslav panovala mezi přítomnými stoupenci katolicismu a luterány nervozita a napětí. Zikmund III. jako jeden z mocných pilířů evropské protireformace musel na švédské vnitropolitické scéně lavírovat a ustupovat stavovským požadavkům. Výsledkem jednání bylo jmenování vavovského strýce Karla ze Södermanlandu říšským správcem, který měl v době panovníkovy nepřítomnosti v zemi převzít otěže vlády, ale pouze ve spolupráci se švédskou říšskou radou (*riksråd*).

Když 14. července 1594 Zikmund III. opustil Stockholm a vyplul na moře zpět do Polska, začala první etapa švédsko-polského antagonismu, ovlivňující události ve Skandinávii a na východě evropského kontinentu. Tento stav spolu s švédsko-dánským soupeřením pokračoval i na počátku 17. století a také výrazně zasáhl do období vlády Gustava II. Adolfa. Zatím se však v letních dnech roku 1594, kdy švédský a polský král Zikmund III. Vasa se svou suítou přelouval Baltské moře, zdálo, že vznikl rozsáhlý velmocenský útvar ohrožující okolní státy a země. Žádný jiný panovník nevládl tak ohromné říši – od zasněženého Laponska na severu až po pobřeží Černého moře na jihu. V soustátí se nacházelo velké množství etnik, odlišných kulturních skupin obyvatelstva a náboženských konfesí. Objektivně dodejme, že žádný jiný panovník také neměl tolik problémů jako Zikmund, jehož mohutné impérium vypadalo jednolitě jen na mapě.

Na říšském sněmu (*riksdag*), svolanému do Söderköpingu na říjen 1595, prohlásil vévoda Karel Švédsko za luterskou zemi

a katolíkům zakázal zastávat tamní zemské úřady. Rozhodnutí královské rady a říšských stavů postihlo celou řadu stoupenců vlády Zikmunda III., oddaného katolíka a odchovance jezuitského řádu. Hrozila roztržka nejen mezi švédskými stavovskými reprezentanty, ale také uvnitř vasovské panovnické dynastie. Konflikt vyvrcholil počátkem roku 1597 na sněmu, jež protestantská opozice svolala do Arbogy a na němž shromáždění političtí činitelé předali plnou moc vévodu Karlovi – a to už byla otevřená vzpoura proti panovníkovi.

V srpnu 1598 se Zikmund se svým vojskem vylodil ve Švédsku a zahájil trestní výpravu. Část šlechty ze Smålandu a Västergötlandu se přidala na královskou stranu a obdobně jednala vojenská posádka v Kalmaru. Bez většího odporu byl obsazen Stockholm a na pomoc se vypravily jízdní oddíly z Upplandu, Finska a Estonska. Po několika potyčkách a vyjednáváních se obě znepřátelená seskupení 25. září 1598 rozestavila v blízkosti mostů přes řeku Stångån a zahájila takřka bratrovražednou krvavou řež, která se do dějin náboženských válek zapsala jako bitva u Stångebro. Vojsko dědičného krále bylo poraženo a o tři dny později se oba Vasové v Linköpingu dohodli, že svůj spor počátkem příštího roku přenesou na půdu říšského sněmu ve Stockholmu.

V tomto okamžiku však Zikmund udělal fatální chybu: nečekaně odplul ze Švédska do Gdaňska, aby v Polsko-litevské unii řešil tamní neodkladné vnitropolitické záležitosti, a na švédské politické scéně pod tlakem okolností neustoupil protestantské většině. Uviděl tak naposledy rodnou vlast, které se jako dědičný král nikdy nevzdal, ale kterou navždy ztratil. Švédskému království začal hrozit vleklý dynastický zápas mezi protestantskou a katolickou vasovskou panovnickou rodinou. Následný ozbrojený švédsko-polský konflikt trval téměř sedmdesát let a do jeho dějství se výrazně zapsal i Gustav Adolf.

Počátkem února 1599 na setkání v Jönköpingu požádali představitelé švédských mocenských elit vévodu Karla, aby v zemi obnovil klid a pořádek. Karel v květnu obsadil vzdorující pevnost v Kalmaru a zahájil přípravu na ofenzivu proti Zikmundovým stoupencům jak na švédském území, tak ve Finsku a Estonsku. Na stockholmském říšském sněmu bylo 24. července 1599 rozhodnuto o Zikmundově detronizaci a následníkem trůnu byl vyhlášen jeho čtyřletý syn Vladislav (1595–1648). Vévoda Karel tedy zatím respektoval legitimní práva uvnitř vasovské dynastie a ani tentokrát mu ještě úplně nešlo o švédský královský titul jako spíše o reálnou moc v zemi, kde chtěl v úloze regenta pevně vládnout až do dospělosti švédsko-polského prince.

Vévoda Karel ze Södermanlandu byl v každém případě mužem činu a obratným politikem a stejně jako jeho otec Gustav I. Vasa (1496–1560) se nezalekl žádných překážek. Náležel do galerie schopných švédských státníků a sebevědomých vladařů. K jeho hlavním povahovým rysům se řadily nedůvěřivost k lidem, choleričnost, ctižádostivost a železná vůle. Měl minimální vzdělání a na rozdíl od ostatních příbuzných neměl vyhraněné umělecké ani kulturní zájmy. Vyjadřoval se přímočaře, ale jeho politické projevy byly výmluvné a u posluchačů oblíbené. V náboženském ohledu byl prodchnut kryptokalvínskými myšlenkami a život zasvětil zásadám protestantismu. Byl nepřístupný a ke svému okolí povýšený a necitlivý. Jeho osobní ideály a machiavelistické představy spolurobily i jeho vladařské činy, o čemž se záhy mohli přesvědčit jeho političtí odpůrci.

Nejprve si regent během podzimních dnů roku 1599 vyřídil účty ve Finsku, kde po dobytí Åbo (fin. Turku) nechal fyzicky odstranit všechny důležité Zikmundovy stoupence. Jen v samotných Helsinkách jich bylo popraveno na padesát a ve Viborgu byla ubita řada královských úředníků a komisařů. Nejhrůznější divadlo se

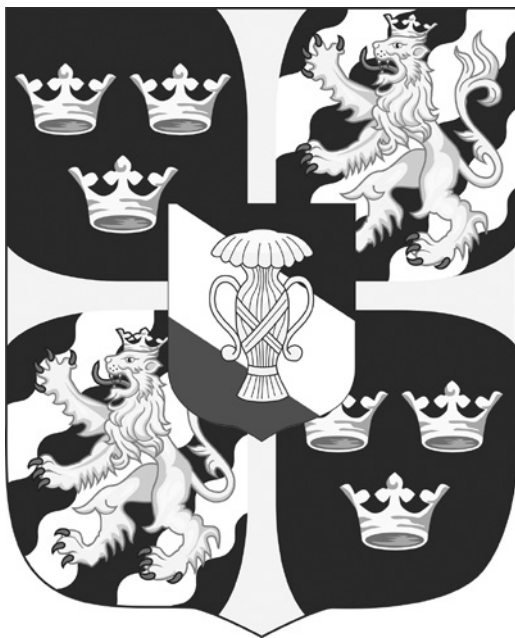
odehrálo ve švédském Linköpingu, na jehož rynku došlo 17. března 1600 k rozsáhlému krveprolití. Se souhlasem říšského sněmu bylo k trestu smrti odsouzeno několik významných švédských mužů – Erik Sparre, Ture Bielke a Gustav a Sten Banérové –, k nimž se ještě zařadili přivezení finští vězňové Arvid Stålar, Axel Kurck a Bengt Falk. Švédy „krvavá linköpingská lázeň“ šokovala a zároveň si uvědomili, kam až dokáže cholerický, pomstychtivý a sžíravě podezřívavý Vasa při svém účtování zajít.

U evropských panovnických dvorů se Karel ze Södermanlandu rozhodně netěšil oblibě a dobré pověsti. Svými nepřáteli byl pohrdavě označován jako „král vesničanů, vzbouřenec a uzurpátor“. Přesto byl na sněmu v Linköpingu dokončen převrat v zemi a položen „základ k novému uspořádání věcí“. Švédsko-polská unie se reálně rozpadla a švédští stavové byli připraveni vsadit korunu právě na Karlovu hlavu, čímž zároveň v podstatě přiznávali možné následnictví trůnu jeho nejstaršímu synovi Gustavu Adolfovi. Vše se nicméně vyjasnilo až 15. března 1607 Karlovou slavnostní korunovací v uppsalském chrámu. Na švédský trůn tak nastoupil otec Gustava Adolfa jako Karel IX., přičemž svému staršímu synovi udělil v léno velkovévodství finské a vévodství estonské a livonské.

## TEMNÝ ODKAZ PŘEDKŮ

Jak vidno, pozice nejstaršího syna Karla IX. nebyla jednoduchá ani pevná. Vasovci, z nichž vzešla švédská panovnická dynastie, byli od středověku jedním z nejstarších a nejvýznamnějších šlechtických rodů ve skandinávské oblasti. K jejich blízkým příbuzným patřila nejen významná aristokracie ve Švédsku, ale také v Dánsku, Pobaltí a severoněmeckých historických zemích. Od počátku 14. století dosáhli důležitého mocenského postavení jako lokální fojtové, soudci, hradní kasteláni a velmi úspěšní válečníci. Mnozí

z nich vyženili četné domácí a zahraniční statky, a tím si upevnili majetkovou základnu a mocenské postavení v zemi. Nikdo z členů rodu však nepoužíval přídomek Vasa, a to ani v úředních dokumentech, ani v ústním podání. Jméno Vasa je totiž odvozeno od švédského výrazu pro otep (snůpek), kterou měl Gustav I. a jeho předkové ve svém šlechtickém erbu. Pojem Vasovci jako členové panovnické dynastie má až modernější tradici.



*Erb vasovské dynastie.*

Vasové patřili ve středověku k švédským mocenským elitám, jež výrazně zasahovaly do historického zápasu o povahu této skandinávské země a její emancipaci. Většina z nich nelítostně válčila a bez skrupulí rozšiřovala své majetky a moc. Rozpoutávali mezi mocenskými seskupeními obrovskou nenávist a svou brutalitu

vystupňovali až do jakési patologické dimenze. Rozhodně nebyli žádnými reprezentanty švédského lidu, jak si to ve svých interpretacích v 19. a na počátku 20. století přála vlastenecky orientovaná část švédské společnosti. Jednalo se spíše o kruté a sobecké aristokraty, kteří pragmaticky zasahovali do konfliktů a krizí, aby získali výhody a privilegia na úkor oslabené panovnické moci. Posílení ve svých ambicích a vedení chamtivostí neváhali podporovat cizí zájmy, zejména dánských panovníků. Mnozí z nich byli v řadě pohnutých momentů švédských dějin odbojní, brutální, drsní, zhýralí, svárliví a vypočítaví, ale i stateční. Někdy dokázali velmi prozíravě zamíchat politickými kartami na domácí mocenské scéně, jindy zase situaci podcenili a zprotivili se panovníkově vůli. Obviňovat Vasovce ze všech negativních postojů by ovšem znamenalo hodnotit historické procesy z omezeného etického hlediska, protože stálý zápas o přerozdělování vládní moci byl neodmyslitelnou složkou vývoje většiny evropských středověkých státních útvarů. Vasové nebyli o nic lepší ani horší než jejich urození souputníci ve Skandinávii či ve středoevropských poměrech například čeští středověcí Přemyslovci a Lucemburkové.

Dodejme jen, že i ambiciózní Gustav II. Adolf pocházel z tohoto nejmladšího evropského panovnického rodu, který v letech 1523–1654 stál v čele Švédského království a zemi přivedl k velmocenskému postavení. V období let 1587–1668 byli Vasovci také polskou královskou dynastií, za jejíž vlády Rzeczypospolita dospěla k pozvolnému úpadku a vnitropolitické šlechtické anarchii. Švédská panovnická dynastie Vasů, která nastoupila na trůn po úspěšném zakončení boje za nezávislost země, se v zahraničních aristokratických kruzích netěšila nejlepší pověsti. Do roku 1611 vládlo na švédském trůně pět Vasů, z nichž tři (Gustav I., Jan III. a Karel IX.) svrhli své předchůdce a zbylí dva (Erik XIV., Zikmund I.) sice legálně nastoupili, ale byli opět sesazeni.



*Král Gustav I., původním jménem Gustav Eriksson Vasa, zakladatel dynastie.*



*Jan III., švédský král a mladší syn Gustava I.*

1594-1632

GUSTÍK KŘIVONOSKA



*Karel IX., bratr Jana III. a od roku 1607 švédský král.*



*Erik XIV., syn Gustava I., byl v roce 1568 svržen  
a prohlášen za duševně chorého.*

1594-1632

GUSTÍK KŘIVONOSKA



*Zikmund I., syn Jana III.,  
zvolený polský král Zikmund III.*

## POVAHA A OSOBNÍ ZRÁNÍ LVA SEVERU

Jak tento úspěšný švédský král a velkolepý válečník Gustav Adolf vypadal, jaké byly jeho charakterové vlastnosti a jaké měl představy o své vladařské roli? K zodpovězení těchto otázek bude zapotřebí se stručně seznámit s povahovým a duchovním dědictvím, jež dostal do vínku. Stejně jako na každou historickou osobnost na něj měly vliv zděděné vlastnosti, výchova a prostředí. Jeho rodiče se zaměřili na to, aby syn dostal důkladné základní vzdělání kombinované s vývojem tělesné zdatnosti. Chlapcova dozrávající osobnost musela mít rysy zdravého sebevědomí a duševně vyrovnaného člověka s neklamným společenským a politickým instinktem. Vzdělání mladého Gustava Adolfa mělo být podle přání rodičů pokud možno dokonalé. Karlův syn se měl naučit všemu, co měl v budoucnu potřebovat a co z něj mělo udělat znalého vladaře.

Výchovný program soustředěný na fyzickou zdatnost přinesl své plody: Gustavova chůze byla rychlá a pohyby velmi energické a byl také náruživým a obratným jezdcem na koni. Mladému vévodovi při jeho divokých projížďkách krajem stačilo jen málo mužů z jeho doprovodu. Miloval lovecké výpravy, které se nadlouho zapaly do paměti venkovanů v okolí Mälarnského jezera, později však podobné kratochvíle začal pokládat za neslučitelné „s důstojností vladařského povolání“. Nesnášel zbytečné hony, nesmyslné štvance a surové zabíjení zvěře. Fyzickou kondici si udržoval spíše namáhavými cestami koňmo, po nejodlehlejších a řídké obydlených krajích za tuhých zimních časů. Při jeho překvapivě rychlé jízdě kolem Botnického zálivu na něj museli tamní rychtáři čekat jen s dostatečnou „zásobou sobích kožešin, laponských škorní a rukavic“.

Gustav Adolf se učil zacházet s bodnými a sečnými zbraněmi. Velkou oblibu nacházel ve střelbě a v teoriích balistiky. Pozorně

naslouchal vyprávění vynikajících válečníků „o válkách jiných národů, o bitvách, obléhání, válčení na souši a na moři, o válečných lodích a námořní plavbě“. Už od prvních krůčků udivoval svými vojenskými zájmy. V létě roku 1599 postával se svým nevlastním bratrem Karlem Karlssonem Gyllenhielmem na palubě malé lodi a dychtivě sledoval námořní přehlídku. Když se tehdy pětiletého hochu zeptali, kterou válečnou loď by si nejraději vybral, bez váhání nebojácně odpověděl, že *Černého rytíře*, protože má ve výzbroji hodně děl. Jeho vojenské zájmy velmi trefně zhodnotil italský hrabě Galeazzo Gualdo Priorato: „Zocelil se za věčných válečných tažení, jichž se účastnil od nejútlejší mladosti pod svým otcem, králem Karlem. Miloval od dětství zbraně a brzy si všichni kolem něho povšimli, že baží po slávě a chce, aby se o něm mluvilo“.

K prostým lidem byl Karlův syn ohleduplný a spravedlivý. Hovořil s nimi lidsky, přirozeně a příjemně, „naslouchal žalobám a steskům svých poddaných, navštěvoval doly i loděnice, dohlédal na účty, korespondenci i rozsudky“. Pokud v něm něco vzbudilo nevoli, zachmuřil se tak, že se před jeho hrozivým pohledem lidé úplně rozechvěli. Bezodkladně napravoval křivdy spáchané královskými správci, kteří měli „být přibiti za kůži na šibenici“. Podvody podřízených a úředníků bytostně nesnášel a často je nemilosrdně trestal oprátkou. Jedna z králových zásad zněla: „Kázeň mezi vojskem musí trvati a měšťan se vždy domůže svého práva.“ V jiném případě o jeho humanitě svědčí ustanovení, podle nějž pastor, který opomene kázání, musí polovinu svých měsíčních příjmů věnovat nejbližšímu špitálu.

Kdokoli se pohrouží hlouběji do studia králova charakteru, pozná, že měl cholericky výbušnou povahu, naštěstí mírněnou velkorysým a ušlechtilým duchem. Svého nedostatku si byl vědom, ale jen stěží jej uměl potlačit. Dokazuje to mimo jiné relace

anglického diplomata Henryho Vana: „Řekl mi často po oné příhodě v Mnichově, když byl dříve vyjádřil politování nad tehdejšími výstupy, že by rád dal vše, co má, jen kdyby dokázal ovládnout své vášně. Že však vždy, když se rozčílí, jako by mu vstoupilo něco do mozku, co způsobí, že neví, co říká nebo dělá. Jakmile se zas uklidní, je si toho hned jasně vědom a chápe dobře, jaké nepříjemnosti tím působí. Avšak nedokáže se přemoci, třebaže si to již často přál; a doufá proto, že mu Bůh i všichni lidé snad odpustí.“ K vasovskému vrozenému sklonu k nepřičetné zuřivosti, zděděnému po otci a dědovi, se váže ještě jedna příhoda z roku 1627, kdy král doporučil zděšeným braniborským diplomatům, aby podle českého vzoru vyhodili z okna kurfiřtova rádce hraběte Adama ze Schwarzenbergu a srazili mu hlavu. Gustav Adolf se svými soupeři takto bez skrupulí, nediplomaticky a přímočaře jednal často, protože nerad něco předstíral.

Největší devizou Gustava Adolfa bylo jeho charisma. Byl mužem činu. Neutuchající aktivita z něj tvořila člověka netrpělivého, jenž se hnal stále vpřed k dalším metám. Současníci v něm viděli muže s nesmírným temperamentem, optimismem a odvahou. Říkávali o něm: „Není to mstivý, nýbrž velmi milostivý pán, velmi bystrého rozumu, podnikavý a bdělý a hlavně velmi laskavý a milý ve styku s každým člověkem.“ Jeho hlavní životní zásadou pak byla idea ctnosti, kterou ztotožňoval se silnou touhou po slavných, vznešených a velkých cílech. I přes všechny evangelické apologie byl mimoto skutečně zbožný člověk – ani přes světské záležitosti nikdy nezapomínal na Boha, jenž mu byl nejvyšší nadějí, bezpečným přístavem a smyslem života. Díky své víře byl oddaným synem, věrným chotěm, láskyplným otcem a spolehlivým přítelem. Uprostřed vychloubačných, bezzásadových a omezených německých protestantských knížat a stavů králova nevšední osobnost vysoce vyčnívala. Zatímco oni měli smysl pro blahobyť, přepych

a divoké hostiny, Gustav Adolf svou pozornost soustředil k velkým politickým podnikům.

Švédský monarcha byl velkým znalcem lidských povah, jejich slabostí a skutků. Velmi osobitě a na základě autopsie to charakterizoval italský historik a dobrodružný voják Galeazzo Gualdo Priorato: „Nikdy žádný generál nedosáhl, aby mu vojáci sloužili s větší horlivostí a s větší láskou. Však také Gustav Adolf nikdy nezapomínal na ty, kteří mu dobře sloužili; vše, co mu bylo dobrého prokázáno, bylo u něho zapsáno nesmazatelným písmem. Rozmlouval vesele, byl přátelský a přístupný a s oblibou přistupoval k těm, kdo s ním chtěli mluvit, a vyptával se každého s dobrosrdečností jen jemu vlastní, kdo je a co si přeje. Jeho dvořané směli svobodně vstupovat do jeho komnaty. Každý důstojník, bez ohledu na hodnost, měl přístup k jeho tabuli: Gustav Adolf říkával, že dobré pohoštění je mukou pro lidi příliš sdílné a léčkou, do níž se chytají dobrosrdeční; chtěl tím říci, že právě při tabuli se lidé nejlépe navzájem poznají a že se právě tam uzavírají nejlepší přátelství.“ Král a později i jeho dcera Kristýna dodržovali ověřenou zásadu, že je třeba vyjevit pravdu – nikoli však všechny pravdy. Jakmile to okolnosti vyžadovaly, nikdo nedovedl lépe než on skrývat své záměry, tajné myšlenky a city. Gustav Adolf tak dokázal být i na veřejnosti nepřekonatelným mistrem přetvářky.

Podobizen Gustava Adolfa se zachovala celá řada. Většina ho zpodobňuje ve zralém věku, kdy pobýval v Německu. „Gustav byl postavy vysoké, přísné a dobře stavěné; byl tělnatý, ale bez obtížné tloušťky. V jeho držení těla bylo cosi majestátního a v očích zas tak laskavého, že se každého, kdo ho viděl, zmocnila úcta, obdiv a láska. Měl vysoké, rovné čelo, bílou a růžovou pleť, pravidelné rysy, zlatožlutý vous i vlasy a veliké oči...“ Přívětivou tvář, veselou povahou, upřímným pohledem a mohutnou urostlou postavou ve své době patřil k velmi atraktivním mužům. Na některých

dochovaných rytinách zaujme jeho zahnutý nos. Ve švédských lidových pověstech dostal za tento rys přezdívku *Gösta Hakennase* (Gustík Křivonoska). Víme, že potíže mu působila krátkozrakost. Měl krásně blankytné modré oči a vlasy „světlé jako len“, takže jej italští vojáci nazývali *il re d'oro* (zlatý král). V mládí si prý nechával narůst delší vlasy, ale vždy si je česal dozadu. Jeho zjev bezesporu svědčí o „nejryzejším severském typu“.

Mladý a velmi živý následník trůnu byl bezesporu pohledný a okouzlující. Již tehdy ho ve vysokých společenských kruzích pokládali za velmi žádoucí partii. Zevnějškem ženám imponoval; nadto s nimi při každé příležitosti rád tančil a flirtoval a v neposlední řadě patřil k těm nejveselejším společníkům. Byl to „předčasně vyspělý muž, v němž pulzovala horká krev, a vždy měl oči otevřené pro ženskou krásu“. Podle mínění své dcery Kristýny „miloval příliš ženy“ – a opravdu je miloval, stejně jako svou dceru. Maličkou rád brávil k různým přehlídkám, pečlivě se staral o její radostné dětství a před každým odchodem na bojiště se s ní dojemně loučil. Také jeho manželka Marie Eleonora jej bytostně milovala a na každém kroku žárlivě střežila. Nutno podotknout, že ještě před sňatkem ohnivě zahořel k hraběnce Ebbě Braheové, jíž posílal pomněnky a sliboval jí „neochvějnou věrnost až do hrobu“. Královská matka Kristýna však měla zcela jiné plány s cílem zabezpečit vzestup vavovské dynastie, a tak zákulisními intrikami mladinkou švédskou aristokratku odsunula na vedlejší kolej.

Další charakterovou vlastností Gustava Adolfa byla neústupnost a někdy nezkrotná pýcha, nicméně vždy dokázal zachovat vážnost a diplomatickou zdrženlivost. Za takových okolností projevil svůj vtíp a duchapřítomnost. Byl odpůrcem přehnaných ceremonií a byl „příliš veliký, aby potřeboval pochlebníků; protivilo se mu všechno, co bylo cítit strojeností. Když jednou kdosi, kdo ještě neznal královu povahu, přistoupil k němu s přílišnou uctivostí, Gustav Adolf mu

1594-1632

GUSTÍK KŘIVONOSKA



GUSTAV ADOLF

König von Schweden

*Úspěšný panovník a vojevůdce Gustav II. Adolf.*

řekl: „Milý příteli, tohle si schovejte pro paní z královnina průvodu. Já jsem tu, abych poroučel a bojoval, a ne abych si hrál na tanečního mistra!“ V každodenním odívání byl poměrně skromný a nepotrpěl si na okázalost; nejčastěji nosil plášť a klobouk jako ostatní vojáci jeho polního tábora. Podle cizích pozorovatelů si „málokdy navlékl na prst prsten nebo ozdobil šaty řetězem nebo klobouk perem“. Často navenek vypadal nenápadně jako obyčejný měšťan nebo průměrný důstojník.

V poli šel svým podřízeným příkladem především asketickým a jednoduchým způsobem života. Když jej při vojenské invazi pozval pomořanský vévoda Bogislav XIV. (†1637) na svůj zámek do Štětína (p. Szczecin, n. Stettin), král nabídku stroze odmítl, přenocoval na palubě své lodi a přidal jízlivý komentář: „Leží-li král na lodním lůžku, spokojí se voják otýpkou slámy.“ Podobně tomu bylo s jeho vztahem k jídlu a pití: pokaždé vzal zavděk čímkoli, co mu předložili na stůl, a žízeň hasil vodou a „nesháněl se po víně“, přesto však podle severských zvyklostí alkohol příležitostně pil. Jeho vždy přísná a kritická dcera Kristýna si poznamenala, že její otec „nikdy nepil tolik, aby mu to zabránilo dbát jak na svou čest, tak na své povinnosti“.

Státním zájmům dával *Lev severu* přednost před osobními potřebami. Jakmile ráno vstal a vykonal pobožnost, začal plnit pracovní povinnosti a projednávat státní záležitosti. V průběhu zahraničních návštěv a oslav vítězství vystupoval jako silný a hrdý válečník. A právě tehdy náruživý a temperamentní Vasovec zatoužil po obdivu a slávě: „Kdykoli se měl ukázat v královské nádheře, činil to s takovou okázalostí, že každý, kdo to viděl, musel z toho mít radost.“ Na reprezentaci sice nešetřil, ale i tak to byly náklady střídme a státní rozpočet byl v tomto ohledu vyrovnaný. Král nikdy nebyl marnotratný, takže jeho kancléř a zainteresovaní úředníci měli radost.

Rozvoj duševních schopností Gustava Adolfa byl pozoruhodný i tím, jak brilantně zvládl rétoriku a psaní politických projevů. Už v dětství se naučil rychle mluvit a formulovat komplikovanější věty a souvětí. Stejně jako jeho dědeček Gustav I. Vasa měl vrozené řečnické nadání. Později zdatně zastupoval svého nemocného otce Karla na říšském sněmu, kde dokázal rozzářit úsměv na tváři nejednoho posluchače: „Mluvil nenuceně tou řečí, které lid nejlépe rozuměl. Jeho řeč bývala často kořeněna obraty z lidových přísloví nebo bajek... Ani on se nevyhýbal drsným výrazům, ale zachovával v tom větší míru než jeho otec. Od otce se lišil také tím, že dával velmi často najevo zálibu ve slavnostním tónu jak volbou slov, tak větňým spádem; byl to bezpochyby důsledek jeho pilného cvičení v řeči Římanů za mladých let...“ Improvizovat uměl i v politických projevech – jako vojevůdce rád působivě řečnil před vojáky na armádních přehlídkách, a zvláště před bojem.

Díky domácí výchově měl Gustav Adolf úzké vztahy s německou jazykovou kulturou. Jeho matka Kristýna Holštýnsko-Gottorpská, sestra Kateřina a později manželka Marie Eleonora Braniborská s ním hovořily výhradně německy, ale budoucí panovník se jako k bližšímu jazyku uchýloval k švédštině. Přitom zjevně zdědil jazykové nadání: velmi rychle se naučil francouzsky, anglicky i holandsky. Údajně také uměl obstojně italsky a španělsky a některé východní protivníky prý ohromil obstojnou znalostí ruštiny a polštiny. Je zajímavé, že se skotskými vojáky hovořil keltskou gaelštinou, byť se jí nedorozumíval nejlépe. Samozřejmě měl dokonalou znalost latiny a částečně řečtiny, jak bylo tehdy obvyklé. Z pramenů víme, že se také zajímal o runové písmo. Naopak je zvláštní, že nevládl rodným jazykem svých oblíbených finských vojáků, ač byl i jejich velkovévodou.

Učitelem mladého Vasy byl pravověrný luterán a velice schopný pedagog Johan Skytte, vlastním jménem Johan

Schroderus, který dlouhodobě pečoval o princovo potřebné humanitní vzdělání. V historii ho seznamoval se slavnými činy předků, zasvěcoval ho do zeměpisu a teologie a energicky ho připravil k zevrubnému studiu státoprávní vědy a mezinárodního práva. V centru pozornosti Gustava Adolfa byla moderní teorie přirozeného práva od nizozemského klasika Hugo Grotia. To, jak si princův otec Karel IX. představoval výchovu svého potomka, dokumentuje zachovaný Skytteho tištěný pedagogický spis, vydaný v roce 1604 pod názvem *Krátké pojednání o tom, v kterých uměních a ctnostech se má cvičiti knížecí osoba, jakož kterých má užívat, chce-li jednou šťastně vládnout v zemi i říši*.

Gustav Adolf měl skvělou paměť, a sloužila mu dokonale – na výroky lidí a skutky vojáků si dokázal vzpomenout po mnoha měsících a letech a dovedl připomenout ty nejnepatrnější podrobnosti z rozhovorů a zajímavé okolnosti dřívějších událostí. Jeho dalším charakteristickým rysem byl nebývalý zájem o pěstování věd a umění. Nelitoval času ani nákladů na seznámení se s různými měřícími a optickými přístroji, které by mohl využít při mořeplavbě nebo na bitevním poli. Zamýšlel se i nad fyzikou, astronomií, optikou a balistikou. Nezanedbával významné učence a jejich vědecké snahy, přičemž rozsáhle podporoval uppsalské vysoké učení. Neskrýval své sympatie k některým knihám vynikajících autorů a uměleckým předmětům. Po svých předcích také zdědil lásku k hudbě, protože velmi rád hrál na loutnu.

Ze všech oborů dával král největší přednost kartografii, starým památkám a historii; nakonec sám se pokoušel napsat vlastní verzi švédské minulosti. Doslova ho fascinovala tzv. militantní gótská imaginace (též gótská megalomanie, *storgöticism*), jež hrála významnou roli nejen v panovníkově životě, ale také v tehdejší raně novověké švédské kulturní společnosti. Podle této představy byli švédští králové vládci mocných Gótů, kteří dobyli Asii,

zničili antický Řím a podmanili si většinu evropského kontinentu. Přesvědčení o této tradici převzal i hluboce věřící Gustav Adolf, ovlivněný skandinávskými ságami, legendami a „gótskými báchorkami a jejich představami o pravěké moci a slávě říše Svěvů“. Při korunovačních oslavách v roce 1617 se převlékl za bájného gótského krále Berika, který ve Švédsku „po potopě, když se cítil ohrožen zlovolnými sousedy, přeplul roku 836 se svým loďstvem moře a dobyl Pomořany, Polsko a Meklenbursko i s drahocennou Ulmerugií (Rujanou)“. S takovým originálním a velikášským pojetím švédské historie mladého prince seznamoval duchaplný učenec Johan Bureus, přední znalec runového písma, od nějž Gustav Adolf převzal gótskou imaginaci a přesvědčení, že galerie švédských panovníků začíná vnutkem starozákonního Noema, Magogem.

Mladý Gustav Adolf své království zdědil v permanentních válkách s Dány, Rusy a Poláky. Žil třicet sedm let, ale z toho jen osm bez válečného konfliktu. V bojích se zocelil a často v nich jen o vlásek unikl smrti. Utrpěl nespočet šrámů a zranění, z nichž nejhorší utržil na pruském bojišti u Dirschau (pol. Tczew). Proto se vždy před každým rozhodným střetnutím snažil minimalizovat veškerá rizika, logisticky zajišťoval tyl a dopravu, důkladně monitoroval protivníkovu činnost, nepodceňoval velení nepřítele a zvolna a metodicky obsazoval území. A teprve pak, jako zkušený válečník, uhodil. Jeho výchova ve válečném řemesle byla po všech dřívějších potupných porážkách Vasů zcela zásadní a existenčně se dotýkala všeho obyvatelstva v zemi. O Švédech a jejich gótských předcích hovořil tento král a vojevůdce jako o zmužilých obráncích, kteří si na rozdíl od Norů zachovali svou odvěkou svobodu a volnost. Slova „Švédsko“ a „vlast“ vyslovoval Gustav Adolf po celý život s hlubokou úctou, patriotickým přesvědčením a vroucím citem.

## NÁMLUVY A TRAMPOTY KAPITÁNA GARSE

Na jaře 1620 se ze severoněmeckého pobřeží do nitra Svaté říše římské vypravila zajímavá skupina kavalírů, v níž vynikal bujarý, mohutný a pohledný muž se světlými vlasy a zářivě modrýma očima. Oslovovali jej „kapitán Gars“ a pocházel ze Švédského království.



*Elegantní sváteční královský oděv z hedvábného brokátu, vzorovaného zlatým vláknem.*



*Portrét Gustava II. s jedním z akronymů, které s oblibou používal.*

V dramatických prvních letech třicetileté války se cizinci museli chovat opatrně a nenápadně. Všichni se na romantickou výpravu

do neklidného Německa vydali ve vší tajnosti a museli dobrodružně překonávat leckterou překážku. Jak si do deníku poznamenal jeden z účastníků, „celá ta cesta se věru nepodobala komedii...“ Cílem jinak rozverných mladé společnosti byl zajímavý a odvážný plán mezinárodního významu. Většina cestujících aristokratů si zprvu myslela, že se jejich výprava neprotáhne dále než do braniborského kurfiřtského sídla, Kolína nad Sprévu (n. Kölln an der Spree) a sousedního Berlína, ale opak byl pravdou.

### Veselá společnost

Za výpravu oficiálně zodpovídal Jan Kazimír Falcko-Zweibrückenský, příbuzný mnoha evropských panovnických rodin, a především švagr švédského krále. Vybraní urození mladíci a jejich služebnictvo se ve stockholmském válečném přístavu Älvsnabbu nejprve nalodili na plavidlo *Scepter* (Žezlo), doprovázené plachetnicí *Jupiter*, na konci dubna se vydali na širé moře a po osmi dnech přistáli na pobřeží Rujany. Velitel švédských námořníků dostal rozkaz, aby jejich návrat očekával až v týdnů před slunovratem (někdy před 21. červnem 1620). Vyloděným účastníkům bylo zase dáno na srozuměnou, že Gars bude coby hlavní aktér delegace osločován jako plukovník Adolf Karlsson. Do úzkého kruhu zasvěcených, kdo znali podrobnější záměry svých nadřízených, ještě náleželi Johan Banér, později úspěšný švédský vojevůdce, a bystrý pozorovatel Johan Hand, který o svých zážitcích vedl barvitě deníkové zápisy. Urostlý a odvážný muž si i v dalších dnech zachovával své inkognito – jen se začal oblékat jako kapitán a dával si říkat prostým akronymem Gars v narážce na své skutečné jméno a titul – *Gustavus Adolphus Rex Sueciae*. Ústřední postavou tajné akce nepochybně byl pětadvacetiletý švédský panovník, který se na cestu vydal jen proto, aby poznal vybranou říšskou knížecí společnost, tamní mravy a především svou budoucí nevěstu.

## Hohenzollernská krasavice

Prvním objektem králova zájmu byla výjimečná kráska ze dvora braniborských Hohenzollernů v Kolíně nad Sprévou – markraběnka Marie Eleonora, dcera tamního dobrosrdečného kurfiřta Jana Zikmunda, který několikrát projevil zájem o těsnější dynastickou alianci mezi braniborskými Hohenzollerny a švédskými Vasovci. Z hlediska švédských mocenských aspirací nabývala myšlenka rodinného svazku s vládnoucím rodem braniborsko-pruského soustátí stále většího významu, a to jako protiváhy k pyšnému dánskému sousedovi Kristiánu IV. a nepřijemnému polskému katolickému příbuznému Zikmundu III. Vasovi. Zatím se mladá kurfiřtská dcera stala jen předmětem nábožensko-politických spekulací, intrik a plánů. Gustav II. Adolf jistě nepochyboval o jejím krásném zevnějšku, oduševnělosti a v neposlední řadě ctnostech, ale mladá a urozená dívka pro něj byla jen a pouze předmětem státního zájmu a velmocenských snah protestantské Evropy.

Než začal Gustav Adolf prostřednictvím dramatických a romantických epizod tak rázně a houževnatě jednat, musel celou rodovou alianci a choulostivé diplomatické okolnosti svědomitě zvážit se svými poradci a příbuznými. Už jeho otec král Karel IX. příležitostně uvažoval i o této braniborské variantě. Možná že se k ní zprvu přikláněla i králova matka Kristýna Holštýnsko-Gottorpská, ale to už jsou jen dohady. S manželstvím s Marií Eleonorou již dříve kalkuloval také polský vasovský dvůr, který s ní chtěl oženit Gustava blízkého příbuzného, korunního prince Vladislava. Braniborsko a knížecí Prusko sousedily s rozsáhlou Polsko-litevskou unií a hohenzollernská knížata byla zároveň pruskými leníky polských panovníků, jež si reálně uvažující politikové v Královci (n. Königsberg, rus. Kaliningrad) a Berlíně rozhodně nechťeli zneprátnit. Naopak aliance s Hohenzollerny